

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 57: העלאה בדרגה (א') – טיפוס קשה

מתוך שיחות עם סטודנטים בשנים האחרונות, יש לי הרגשה שלמרות הקיצוצים בהשכלה הגבוהה יותר ויותר סטודנטים טובים שוקלים לפנות לקריירה אקדמאית. המגמה, כמובן, משמחת אולם אני גם חרד: למעט קומץ סטודנטים שיש להם קרוב משפחה המלמד באקדמיה, לכל האחרים אין שמץ מושג במה כרוכה עבודת מרצה באוניברסיטה. ב"פוסט" מס. 35 מניתי את שלל התפקידים שמרצה ממלא במהלך הקריירה (רובם מדי שנה בשנה). הפעם ברצוני להתמקד דווקא בסוגיה הכי מורטת עצבים והכי מרכזית למרצה/חוקר: תהליך הקידום והטיפוס בסולם דרגות האוניברסיטאי. אך לפני שהסטודנט או קורא אחר יעצור כאן, יש לדעת שמידע זה רלוונטי גם למי שאינו שואף לקריירה אקדמאית – ולו כדי לדעת "מי עומד שם על הבמה – וכיצד השיג את דרגתו?"

אתייחס לסוגיה זו בשלושה חלקים. הראשון (הנוכחי) יתאר את הדרגות השונות בסולם האקדמיה ומרכיבים שונים המלווים אותן. בפוסט הבא (מס. 58) אתאר את עצם תהליך העלאה בדרגה בישראל – חומר לסאטירה טובה (אם לא היה כל כך עצוב, הייתי צוחק...). בפוסט 59 אסיים את הסדרה בהסברים לתופעות שיתוארו כאן ואציע כיצד ניתן לשנות את השיטה, על סמך הנעשה בחו"ל. נקודת פתיחה אחרונה: אמנם קיימים הבדלים קלים בין אוניברסיטאות שונות בארץ, אך רב הדמיון על השוני.

לקראת או מיד לאחר סיום הדוקטורט יש לקבל החלטה: לנסוע לחו"ל לעשות בתר-דוקטורט (בעגה האקדמית: "פוסט") באוניברסיטה יוקרתית (עלות המחייבה גבוהה, כמובן), או לחפש מיידית משרה בארץ? הדרך השנייה עדיפה, אולם יותר ויותר דורשות האוניברסיטאות בארץ מהמרצה הצעיר/ה לצאת ל"פוסט-דוק" בחו"ל בשלב זה או אחר.

מדריך דוקטורט: זו דרגה התחלתית שאינה קיימת בכל האוניברסיטאות (אך כן נמצאת בבר-אילן). היא אינה מקנה כספים לשבתון אבל מאפשרת נסיעות לחו"ל לכנסים (קקמ"ב). בדרגה זו אין אפשרות רשמית להנחות תלמידי מחקר, וישנן מחלקות/פקולטות שגם אינן מרשות למדריך ד"ר ללמד קורסים בתואר שני. בדרגה זו קיים פז"ם של שלוש שנים עד הדרגה הבאה: או שמתקדמים או, שחלילה, "הולכים הביתה".

מרצה: כדי לקבל דרגה זו (אחרי "מדריך דוקטורט"; אם "מרצה" הינה משרה התחלתית, אז הדרישות אינן שונות בהרבה כדי לזכות במשרה זו), על החוקר לפרסם בין 3-6 מאמרים בכתבי-עת "שפטיים". מה זה "שפטי"? תהליך קפדני של קריאת מאמר על ידי שני חוקרים לפחות, בעילום שם כפול – השופטים אינם יודעים את זהות החוקרים והחוקרים אינם יודעים את זהות השופטים. בד"כ, רק אם שני (לפעמים שלושת) השופטים מעריכים את המאמר בצורה חיובית, הוא מתקבל לפרסום. אך לא די במספר מאמרים; היום לפחות אחד (אם לא יותר מכך) חייב להיות מאמר "אינדיווידואלי" (לא במשותף עם המנחה או חוקר אחר) וגם לא מחומר הדוקטורט, כלומר על המרצה להפגין יכולת מחקר עצמאית ולפרסם – זאת במרוצת שלוש שנים לכל היותר. בדרגת "מרצה" ניתן כבר להנחות מסטרנטים שכותבים עבודת תזה. גם נצברים להם חודשי שבתון – חודשיים לכל שנת עבודה, כלומר "מרצה" יכול לצאת לשנת שבתון במשכורת מלאה אחרי שש שנים. אולם אליה וקוץ בה: הפז"ם לדרגה הבאה חמש שנים בלבד (בבר-אילן, רק לאימהות, שש שנים). אם לא מצליחים, שוב, הולכים הביתה...

מרצה בכיר: כדי לקבל דרגה זו, על המרצה לפרסם בערך 12 מאמרים שפטיים או ספר (לא כעורך אלא כמחבר) פלוס 4-8 מאמרים. מדובר ב"הספק" של קרוב לשלושה מאמרים

שפיטים לשנה, שהרי מתחילים את תהליך העלאה בדרגה בשנה הרביעית. זוהי הדרגה הכי משמעותית בחיי האקדמי מאחר שהיא מלווה בדרך כלל ב"קביעות". נעצור כאן לרגע כדי לעמוד על המשמעות של הפרט הזה: זהו המקצוע היחידי בישראל בשירות הציבורי, שלוקח 5-8 שנים לקבל קביעות! אבל המצב גרוע מכך, זאת מאחר שלא תמיד מקבל מרצה בכיר את הקביעות עם הדרגה. לעתים מפרידים בין הדרגה לבין הקביעות, כלומר מקנים דרגת מרצה בכיר ללא קביעות ואז על המרצה לעבור עוד תהליך (תוך כמה שנים ספורות, או בקידום לדרגה הבאה) לקבלת קביעות. מסתבר, שישנם מרצים שעובדים כעשור שלם באקדמיה הישראלית במשרה תקנית ללא קביעות! בדרגה זו, רשאית המרצה להנחות דוקטורנטים בעצמה. לא רק השכר החודשי עולה בדרגה החדשה -- כמות הכספים המופרשים לשבתון ולקמ"ב עולה גם היא – כפי שקורה בכל דרגה חדשה.

כאן המקום להוסיף שתי הערות חשובות. הראשונה: בשתי הדרגות "מרצה" ו"מרצה בכיר/ה" שם התואר של האדם הוא ד"ר. אין זה כך בארה"ב; שם בכל דרגה התואר הוא פרופ'. באמריקה תואר ד"ר נותנים למי שיש לו תואר שלישי ואשר אינו מלמד באקדמיה. כך, לדוגמה, כאשר הנרי קיסינג'ר, פרופ' באוניברסיטת הרווארד, עבר לשרת בממשל ניקסון, קראו לו (ועדיין קוראים לו עד היום הזה מאחר שלא חזר לעולם האקדמיה) "ד"ר קיסינג'ר" ולא פרופ' קיסינג'ר.

הערה שנייה: עד לאחרונה בכלל לא היה פז"ם כדי להגיע לדרגה הבאה, כלומר מרצה בכיר היה יכול לבלות שאר ימיו באוניברסיטה בדרגה זו ללא לחץ. אולם לאחרונה, כדי לדרבן את המרצים בעלי קביעות להמשיך ולחקור/לפרסם, החלו האוניברסיטאות בארץ להנהיג מדיניות חדשה: אחרי שבע שנים בדרגת מרצה בכיר עליהם להסביר בפני ועדה אוניברסיטאית מדוע לא התקדמו לדרגה הבאה (כלומר מדוע לא פרסמו מספיק כפי שיפורט בהמשך). ההיגיון שטמון בכך: מרצה באוניברסיטה מתוגמל 50% על הוראה ו-50% על מחקר, ואם אינו ממלא את חובתו השנייה, אזי יש לעשות מעשה. ומהו? אם אין הסבר משכנע, מעמיסים עליו עוד 50% קורסים (כלומר, במקום ארבעה קורסים שנתיים בשנה, הוא ילמד שישה כאלה).

פרופ' חבר: כדי להגיע לדרגה זו צריכים לפרסם עוד כ-15 מאמרים ("הספק" של כשני מאמרים בשנה) או ספר אקדמי + כשמונה-עשרה מאמרים שפיטים. אוסיף שבכל הדרגות מאמר שנכתב עם חוקר אחר נחשב ל"חלק" מאמר ואינו מזכה בניקוד מלא. (מספר המאמרים הנדרש שונה במקצת בין פקולטה לפקולטה). כאן כמעט תמיד מקבלים קביעות, אם לא התקבלה בדרגה הקודמת. בדרגה זו נמצאים רוב ראשי מחלקה – הם כבר בשיא הקריירה ובעלי משקל אקדמי, אך אינם "עמוסים" בתפקידים כלל-אוניברסיטאיים (ראו בהמשך) או חוץ-אוניברסיטאיים.

פרופ' מן המניין: זוהי פסגת המערכת. כדי להשיג דרגה זו צריכים לפרסם עוד כ-18 מאמרים שפיטים או ספר אחד או שניים בנוסף לכמה מאמרים. אך, ההתייחסות בשלב זה היא אינה רק "מהדרגה הקודמת" אלא גם – ואולי בעיקר – לכלל (ולשלל) עבודת המחקר במהלך כל הקריירה. במלים יותר פשוטות, כדי להגיע לדרגת פרופ' מן המניין, על המועמדים לשכנע את השופטים (שוב, על התהליך עצמו בשבוע הבא) שהם (לכאורה) "מומחים בעלי מוניטין בינלאומי" בתחום שלהם. רק אנשים בדרגה זו יכולים לשאת תפקידים בכירים במערכת האוניברסיטאית: דיקן פקולטה; רקטור האוניברסיטה; יו"ר ועדות אוניברסיטאיות חשובות (תואר שני, תואר שלישי, הוראה, משמעת וכו'). למעט נציגים בודדים של דרגות זוטרות יותר, פרופסורים מן המניין בלבד יושבים בסנאט האוניברסיטה – הגוף שמנהל את המערכת מבחינה אקדמית והממונה בין השאר (באמצעות ועדות מטעמה) להעלאה בדרגה וכו'.

אם נסכם את כל התהליך, כדי להגיע לדרגה הגבוהה ביותר, על החוקרים לפרסם מינימום 50 מאמרים – או כמה ספרים (גם הם שפיטים) בנוסף לכמה תריסרי מאמרים אקדמיים – וזאת כשהם ממלאים פונקציות רבות נוספות (רובן חובה): הנחיית תלמידי מחקר; הוראת

קורסים; חברות בוועדות אוניברסיטאיות; הצגת מאמרים בכנסים בינלאומיים; ועוד. כל שנה אני צוחק מחדש כשחברים שואלים אותי בסביבות חג הסוכות: "עוד מעט אתה חוזר לעבודה?" לך תסביר שהוראה מהווה מרכיב יחסית קטן בעבודתנו...

wilzis@mail.biu.ac.il